Het wordt dringen rond het Catshuis. Ik heb tenminste nog geen partijen gehoord, die de komende rit niet mee willen doen. Op zichzelf is dat bemoedigend.

Politiek Nederland schuwt blijkbaar regeringsverantwoordelijkheid niet; ook niet in moeilijke tijden. Iedereen wil aan de bak, zij het niet met iedereen.

Er worden bij het leven regeringscoalities gemaakt. Sommige partijen omarmen anderen of proberen ze in hun broekzak te steken. Andere partijen willen duidelijk zijn tegenover de kiezer door vier of vijf mogelijke combinaties uit de hoed te toveren. Alstublieft, nu weet u wat u aan ons hebt. Soms gaat men zelfs zover om bij een verondersteld gebrek aan uitzicht op een parlementaire meerderheid, partijen, die men overigens niet wil laten meedoen, genadiglijk toe te staan gedoogsteun te verlenen. Men is dus tot veel bereid om door het gedrang heen bij de deur te komen; om naar binnen te gaan, wel te verstaan.

Intussen is het wel zo, dat er nog verkiezingen gehouden moeten worden en dat de uitslag daarvan in belangrijke mate richtinggevend zal zijn voor wat er daarna moet gebeuren. We moeten de volgorde der dingen goed in de gaten houden.

Hoe gaan we de verkiezingen tegemoet. Als een partij die gelooft in de heilzame werking van onze bijbelse grondslag. Als een partij die het niet wil laten bij het zorgvuldig formuleren van die grondslag, maar daarmee aan de slag wil, via het program van uitgangspunten en het verkiezingsprogram naar de praktische politiek.

Als we dat niet vasthouden, die concrete profilering van onze eigenheid, zijn we niet waard CDA te zijn. Christelijke politiek moet herkenbaar zijn in de orde van alle dag. Met die regel goed in het hoofd heeft de partij, voor het eerst echt als partij, een geweldig stuk weik achter de rug. We zijn vandaag aan de afronding toe. De programcommissie onder leiding van Hans Franken heeft samen met de mensen van het wetenschappelijk instituut een fantastische prestatie geleverd. Bedankt!

De partij heeft er in al z’n geledingen mee geworsteld. Het partijbestuur en de partijraad zijn er doorheen gekropen om de resultaten van het denkwerk aan de basis te verwerken. Op 11 oktober hebben we tegen elkaar gezegd: "nu aan de slag om de partij politiek op te tuigen. Me dunkt , we zijn goed van start, gegaan en we zullen de laatste ronde niet vergeten, zoals onze goede Hilbert op het gladde ijs.

Er is fel gediscussieerd, maar open. Er heeft zich een geweldige bereidheid geopenbaard om naar elkaar te luisteren en overtuigd te worden. Ik wil daar niet te dierbaar over doen, maar het ook niet vergeten.

De partij, ontdaan van de hypothecaire last, die zoveel jaren meegetorst moest worden, is opgeveerd, heeft zich op de po1itiek gestort en zie hier het resultaat: "Om een zinvol bestaan", het werk van velen, een nuchter program. Niets van dromenland, geen behagelijkheid onder de wollen dekens, maar met de blote voeten op het koude zeil. Wakker worden en wakker blijven. Een program met keuzen, gemaakt vanuit onze politieke overtuiging.

Geen afwenteling van onze problemen op de derde wereld en op minderheden binnen onze grenzen, voorrang voor zwakke groepen en zwakke regio's in het werkgelegenheidsbeleid, een sociaal zekerheidsbeleid, dat z'n eigen fundamenten niet ondergraaft, koopkracht inleveren niet als doel, maar als middel en in ieder geval naar draagkracht, de echte minima extra in het oog houden, terug met de afhankelijkheid van massavernietigingswapens in ons vrede- en veiligheidsbeleid. Dat zijn de punten.

Niet de enige overigens, want ons program is dik.

Het kan echter niet in de schaduw staan van "Ons Program" van Abraham Kuyper, want hij maakte in 1879 dertienhonderd pagina's vol. Dat is nog eens wat anders dan 1300 amendementen.

Nu de discussie over wat we willen voor de komende regeringsperiode zo goed als afgerond is, wil ik nog twee punten aansnijden. In de eerste plaats de vrijstelling van militaire dienst wegens het bekleden van een geestelijk ambt.

We hebben een programtekst aanvaard. Maar misschien hebben we niet helemaal geproefd, wat ons over en weer heeft bewogen om voor of tegen te zijn.

Daardoor hebben we elkaar misschien ook - zij het natuurlijk ongewild - op een verkeerde manier geraakt. We komen daar best weer overheen, maar het is een goede les. Laat het in ieder geval duidelijk zijn, dat het hier absoluut niet gaat om een soort controverse katholiek-protestant.

Zo ligt dat gelukkig niet. Zowel onder de voorstanders, als onder de tegenstanders van vrijstelling waren katholieken en protestanten.

Het tweede punt is de zaak van de plaatsing van de middellange afstandsraketten. We hebben in lijn met de Kamerdiscussie van december 1979 nog geen uitspraak voor of tegen in ons program opgenomen.

We spreken alleen over het moment waarop over het kader waarbinnen en over de criteria aan de hand waarvan moet worden beslist. We hebben dat niet gedaan uit angst, het niet eens te kunnen worden, maar omdat het tijdstip waarop volgens afspraak over deze belangrijke zaak beslist zou moeten worden nog te ver af ligt om nu al op een verantwoorde wijze te kunnen beslissen. Sommigen in de partij hebben reeds lang voordat we ons program vaststelden hun mening kenbaar gemaakt en dat kort geleden nog eens herhaald.

We moeten problemen niet proberen op te lossen door ze te ontkennen. Iedereen weet; dat er nu, op dit moment, in de partij voorstanders en tegenstanders zijn.

Naar mijn vaste overtuiging zijn er ook erg veel twijfelaars. Voor ons als partij is echter het moment van een definitieve stellingname nog niet aangebroken en dat betekent dat alle invuloefeningen onder het beslag van de voorlopigheid van het betreffende programartikel liggen.

Ik weet niet hoelang de kabinetsformatie zal gaan duren.

We moeten er gauw uit zijn, want dat lijkt mij het beste voor bet land. Naarmate de formatie echter langer duurt, naarmate december 1983 of welk ander moment er in zicht komt, naar die mate zal de discussie een meer inhoudelijk karakter krijgen. Ik geloof dat we elkaar bij deze uiterst ingrijpende zaak een geweldige dienst bewijzen door ons open te stellen voor elkaars overwegingen, onze moeiten trachten te proeven en te doorgronden om uiteindelijk samen tot besluitvorming te komen. Daar is het program op geschreven. Ik geloof, dat we elkaar bij ingrijpende zaak een geweldige dienst bewijzen door ons open te stellen voor eikaars overweg lagen, "Om een zinvol bestaan". Onze zaak, niet half, maar helemaal en overtuigd. In een gesloten formatie. Het is onze inzet bij de verkiezingen. Niet iedereen is het met alles eens. Natuurlijk niet. We hebben echter onze conclusies getrokken en daar staan we voor. Daar gaan we mee op pad. Niet kritiekloos, maar wel eensgezind. Het is ons recept voor de campagne. Het visitekaartje van onze lijsttrekker: alstublieft, het CDA; het spoorboekje voor de formatietijd; de stafkaart voor de nieuwe fractie en de wegwijzer voor onze toekomstige bewindslieden. Want ook wij willen regeren. Maar dat wist u al. En er is wat te regeren op basis van ons program, en niet zo weinig ook!

Wij willen regeren omdat dat goed is voor het land. Dat is afgelopen jaren gebleken. In de moeilijke periode die achter ons ligt hebben onze bewindslieden hun verantwoordelijkheden niet ontlopen zij hebben in de voorste linies gestaan, geworsteld met de weerbarstige praktijk. Dat geldt ook voor de fractie, waarop door de zeer kleine parlementaire meerderheid een extra grote verantwoordelijkheid rustte. Door de inzet van onze bewindslieden, de minister-president voorop, maar niet minder door de inzet van onze fractie, de fractievoorzitter voorop, is het Kabinet dat voor het oog z'n reis als een eendagsvlinder begon, nu bezig aan z'n eindspurt. Een prestatie van de eerste orde.

Terug naar de formatie. De PvdA bazuint van de daken dat ze wil regeren. Met een progressief meerderheidskabinet nog wel. Ik denk dat zoiets alleen lukt door enkele verkiezingsuitslagen bij elkaar op te tellen. D'66 is de trouwe bondgenoot en om de vooruitstrevendheid te bewijzen wordt het CDA door de PvdA eenvoudigheidshalve blijvend tegen de VVD aangeplakt, opdat Nederland wete wie progressief is wie conservatief. Over vertekening en versimpeling gesproken.

Wat de PvdA programmatisch uiteindelijk wil zal volgende week wel blijken. Dan zal ook eens naar voren moeten komen wat nu de echte verhouding is tussen programmatische hardheid en coalitiebereidheid, de verhouding tussen de melodie van ”wij willen regeren" en de strijdpuntenfanfare.

Van de PvdA maar D’ 66 is volgens de PvdA maar een kleine stap. Laten we die dan ook maar volgen. D'66 wil ook al graag regeren. De lijsttrekker ziet de pruimen al hangen, o, als eieren zo groot. De kiezer krijgt voor de duidelijkheid een stuk of vier coalitiemodellen toegeschoven; dan weet hij tenminste waar hij aan toe is.

Bij alle variatie is er echter enen ding vast: aan de hand van de grote broer over straat, anders wordt het te gevaarlijk. Programmatisch gesproken is er niet zoveel aanleiding dicht bij de PvdA te blijven, maar het moet. Misschien even wennen dat er een mogelijkheid bestaat om een beetje uit de kluiten te groeien, zodat je zelf de weg wel kan vinden.

Bij de VVD is het rustig. Er wordt opnieuw gepleit voor oen nationaal kabinet. Op het eerste gezicht niet onaantrekkelijk; een beetje aandoenlijk zelfs.

Hei land verkeert toch immers in moeilijkheden.

Dat klopt, maar er is geen reden de noodtoestand af te kondigen. Als er helemaal niets meer gaat zou een nationaal kabinet misschien wel moeten, maar eigenlijk is dat een blamage voor de parlementaire democratie. De VVD wil echter regeren; blijven regeren in dit geval en wellicht, is een nationaal kabinet daarvoor de beste weg. Die CDA-voorzitter zegt tenslotte zulke rare dingen. Zeker als je hem maar half citeert.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de samenwerking tussen CDA en VVD in dit kabinet tot op vandaag goed is verlopen. In het kabinetsbeleid herkennen we veel goeds. Niettemin zal dit beleid voor ons geen inzet var» de verkiezingen zijn. Die inzet zal per definitie nooit zijn wat we achter ons hebben liggen, maar wat voor ons ligt.

Alles overziende is het toch een merkwaardig strijdtoneel. Joop wil niet met Hans, Hans wil niet met Joop. Jan wil alleen met Dries als Joop er ook bij is. Hans en Dries samen is teveel. Jan durft eigenlijk slecht, alleen. Maar gelukkig wil Joop wel met Jan en als de kleintjes dan welwillend toezien, kan Dries er buiten blijven.

Spelen zonder Dries blijkt slecht te gaan in Nederland. Oefenpartijtjes van partijvoorzitters leveren wat dat betreft niets op. Zo bedrijven, we politiek in Nederland.

En wat willen wij nu na de verkiezingen. In beginsel met elk van de andere democratische partijen regeringsverantwoordelijkheid dragen. Gelieve de woorden “In beginsel" te verstaan, zoals we het ook gebruiken als we het hebben over onze partij als beginselpartij. Samen met anderen verantwoordelijkheid willen dragen is voor ons geen pragmatisme, gebaseerd op het feit dat wij nu eenmaal geen parlementaire meerderheid hebben.

Samen verantwoordeleijkheid willen dragen spruit voort uit onze christelijk geïnspireerde overtuiging van samen verantwoordelijk zijn. Daarom en nergens anders om keren wij ons tegen alle spelletjes met als inzet bepaalde partijen op voorhand buiten de deur te houden. De verkiezingsuitslag is belangrijk. Wat kunnen wij in welke combinaties van ons program overeind houden.

We hanteren geen strijdpunten, zeker niet als dictaat maar uiteraard hebben we onze belangrijke prioriteiten

Ik mag wel even terug verwijzen naar de keuzen, die ik zoeven aanduidde. Een brede parlementaire meerderheid vinden we van veel belang. Het kabinet kan dan meer ontspannen regeren en binnen de fractie hoeft dan ook niet iedereen onder alle omstandigheden tot aan de laatste man of vrouw precies in het gelid te lopen. Maar wat nog veel belangrijker is: het maatschappelijk draagvlak wordt groter.

Samen verantwoordelijk in deze tijd. Er doen zich in onze wereld ingrijpende ontwikkelingen voor. Zij komen naar het schijnt over ons, alsof we ze zelf niet veroorzaken en er dus ook zelf niet verantwoordelijk voor zijn. Vorig jaar 100.000 werklozen erbij, alsof het niets is.

Nuchter zien we de situatie onder ogen. Er is geen reden voor gelatenheid. Gelatenheid is levensgevaarlijk Er wordt meer dan ooit een appèl op onze verantwoordelijkheid gedaan. De geschiedenis bestaat niet alleen uit feiten, maar ook uit kansen en uitdagingen.

Wij willen die grijpen om vorm te geven aan een zinvol bestaan. Dat is niet alleen een kwestie van de welvaartsontwikkeling weer herstellen. Laat staan dat dit alleen ten behoeve van onszelf zou zijn. Het is ook een kwestie van het verantwoordelijkheidsbesef versterken voor wat we doen met wat we kunnen.

We zijn samen verantwoordelijk. Binnen het CDA voor de koers van onze partij.

We zijn samen verantwoordelijk als politieke partijen voor de gang van zaken in het politieke bedrijf.

We zijn samen verantwoordelijk als overheid en bedrijfsleven voor de gang van zaken in onze

economie,

We zijn samen verantwoordelijk als werkgevers en werknemers, als kerken en maatschappelijke organisaties, als onderwijs en welzijnswerk.

We zijn samen verantwoordelijk ais door God geschapen en op elkaar betrokken mensen.

Die boodschap hebben we voor de kiezer.

Die boodschap staat in ons program.

Die boodschap hebben we voor de andere partijen na de verkiezingen.

Daar gaan we dan, niet solitair, maar solidair.